

Schrony wpisane do rejestru zabytków

Decyzją Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, dwa schrony bojowe: „Sowiniec” oraz obiekt zlokalizowany na zachód od ul. Pszczyńskiej, za OSP w Wyrach zostały wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa śląskiego.

Schrony stanowią dzieła minionej epoki, jako część Pododcinka „Wiry” Odcinka „Mikołów” Obszaru Warownego „Śląsk”. Są niezwykle ważne dla regionu, ze względu na swoją wartość architektoniczną, a przede wszystkim historyczną. Świadczą bowiem o dawnym przebiegu polskich linii fortyfikacyjnych przy dawnej granicy II Rzeczypospolitej z Niemcami oraz o strategicznym znaczeniu tego obszaru w przygotowaniach do ewentualnej wojny z III Rzeszą. Wartość historyczna wynika także z roli, jaką pełnił cały Obszar Warowny „Śląsk” podczas kampanii wrześniowej w 1939 r.

Schron „Sowiniec”

Choć nie brał udziału w walkach w pierwszych dniach września 1939 roku, z pewnością jest niemyym świadkiem historii, jaka się tu rozegrała...

Akwarela autorstwa Sonii i Ireneusza Botorów

We wrześniu 1939 roku schron nie był jeszcze ukończony. Jego budowę rozpoczęto latem. W chwili wybuchu wojny posiadał już strop i ściany, jednak beton nie związał jeszcze wystarczająco, żeby móc wykorzystać go do walki. Przekazy mieszkańców wskazują, że aby niedokończony schron nie rzucał się w oczy przeciwnika, rozebrano częściowo szalunki i zamieniono go w stóg słomy.

Jednak zacznijmy od początku... W 1933 roku również na Śląsku rozpoczęto budowę stałych fortyfikacji. Najpierw utworzono punkty oporu, czyli samodzielne zespoły schronów, następnie połączono je w ciągłą linię stałych umocnień. Uzupełniała je druga linia schronów, koszary, sieć telefoniczna, ciągła linia przeszkód, a także zalewy na rzece Brynica. Umocnienia o długości 32 km zostały nazwane **Obszarem Warownym „Śląsk”**. Ich linia przebiegała także przez rejon Mikołowa. Jednak budowę fortyfikacji w tzw. **Odcinku „Mikołów”**, do którego należy nasz

Sowiniec rozpoczęto dopiero w 1939 roku, przez co przed wybuchem wojny nie został ukończony. Trzeba podkreślić, że choć najbardziej znany, „Sowiniec” nie jest jedynym obiektem tzw. **Pododcinka „Wiry”**. Ale o tym za chwilę.

Stan obecny schronu „Sowiniec”

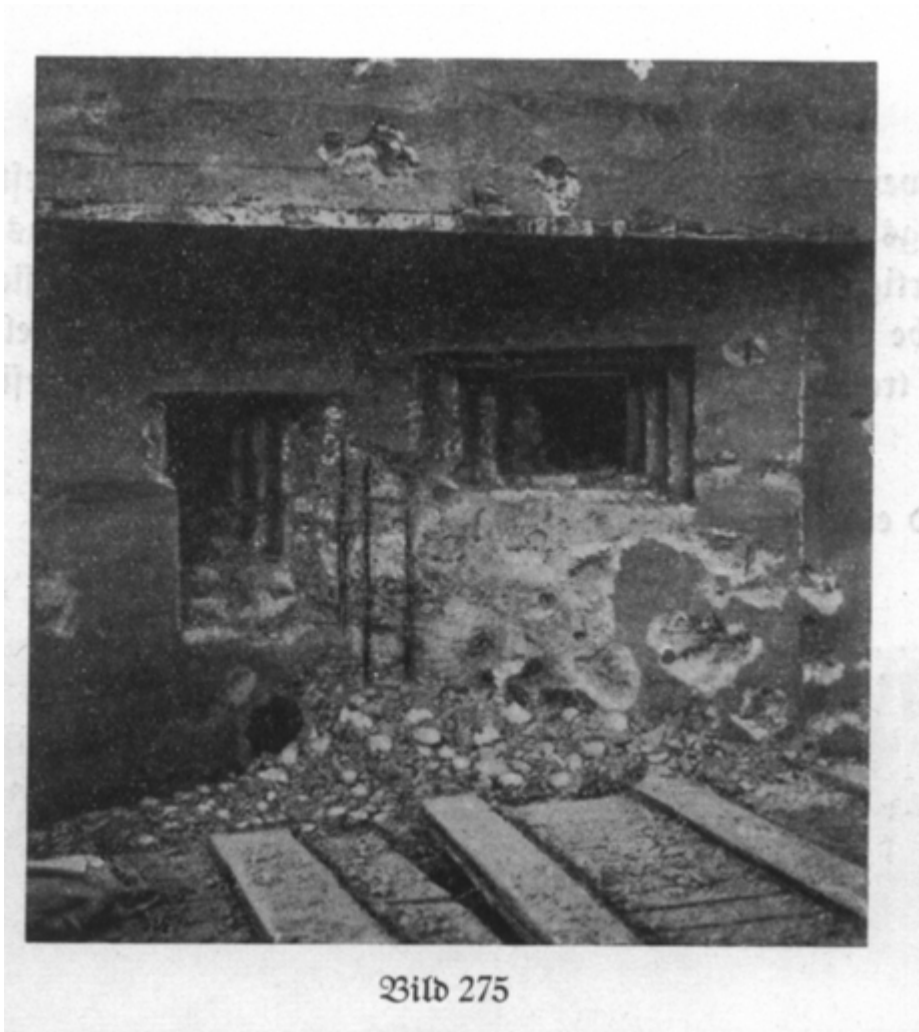

Bild 275

Ostrzelanie schronu

„Sowiniec” to najprawdopodobniej nazwa nadana przez miejscowych. Ani jego numer taktyczny, ani kryptonim nie jest znany. Grubość ścian schronu wynosiła od 90 cm (tylna oraz wewnętrzne), do 150 cm (ściana czołowa). Załogę schronu stanowiło 9-10 żołnierzy. Ich celem miało być zwalczanie sił przeciwnika, który nadejść miał z rejonu między lasem Jastrzębiec, a lasem Wyry. Zasięg ognia obejmował teren od Wicia na północy do drogi Gostyń – Żwaków na południu.

„Sowiniec” przed renowacją

„Sowiniec” to jednokondygnacyjny schron bojowy broni maszynowej. We wnętrzu znajduje się sześć izb, z czego dwie to izby bojowe. Obiekt wzniesiono w klasie odporności „C”, w konstrukcji żelbetowej monolitycznej zbrojonej prętami stalowymi. Żelbetowy strop wzmocniono stalowymi belkami z zabezpieczeniem odstępów pasami z blachy stalowej. Schron wzniesiono na nieregularnym rzucie, zbliżonym kształtem do pięciokąta, z zaokrąglonymi narożnikami ścian i stropu. Strop wraz ze ścianą od strony zach. jest obsypany ziemią. Ściana od strony pn., wsch. i pd. jest odsłonięta. Ściany zewnętrzne obecnie pokryte są farbomaskowaniem. W stropie znajdują się haki do mocowania siatki maskującej. W ścianie pn. zlokalizowana jest strzelnica ckm, wyposażona w tarczę pancerną i uskokowe zabezpieczenie przeciw-rykoszetowe. Po lewej stronie znajduje się odtworzona wyrzutnia ładunków oświetlających oraz zrzutnia granatów. W ścianie wsch.

znajduje się wejście główne, chronione drzwiami pancernymi (odtworzonymi). Po prawej stronie otworu wejściowego, w uskoku ściany mieści się strzelnica broni ręcznej, wyposażona w uskokowe zabezpieczenie przeciw-rykoszetowe. Po stronie lewej zlokalizowana jest czerpnia powietrza. W pd. części ściany wsch. mieści się wyjście zapasowe. W ścianie pd. znajduje się strzelnica ckm, wyposażona w tarczę pancerną oraz uskokowe zabezpieczenie przeciw-rykoszetowe, usytuowana za uskokiem ściany i pod okapem stropu oraz wyrzutnia ładunków oświetlających. Wewnątrz znajduje się przedsionek z wejściem do pn. izby bojowej. Dalej usytuowane jest wejście do magazynu amunicji, izby dowódcy, izby załogi i izby bojowej pd. Obiekt był wyposażony w instalację filtrowentylacyjną, system chłodzenia ckm oraz system łączności telefonicznej i radiowej. Uzbrojenie stanowiły 2 ckm, 1 rkm oraz indywidualne uzbrojenie załogi.

Prace restauracyjne wykonywane przez członków Stowarzyszenia na Rzecz Zabytków Fortyfikacji „Pro Fortalicium”

Schron nie wziął jednak udziału w walce i przetrwał działania wojenne. Po wojnie schronem zainteresowali się miejscowi – z biegiem czasu rozebrali szalunki, drzwi oraz inne elementy. Dopiero w latach 50 XX. wieku wnętrze schronu zostało wyczyszczone, a strzelnice oraz wejścia zamurowane. Schron zyskał także wówczas nasyp ziemny i w takim kształcie zachował się do dziś.

Do dziś „Sowiniec” skrywa kilka zagadek – nie przewidziano kopuły pancernej i łączności optycznej, lecz schron wyposażono nie wiadomo w jakim celu w otwór-rurę w stropie centralnej izby w części gazoszczelnej.

Prace restauracyjne wykonywane przez członków Stowarzyszenia na Rzecz Zabytków Fortyfikacji „Pro Fortalicium”

Obiekt charakteryzuje się bardzo dobrym stanem zachowania. Nieprzekształcona pozostaje bryła, rzut oraz sposób ukształtowania nasypów. Spośród najważniejszych elementów obronnych zachowały się pancernie strzelnic ckm. Brakujące elementy, takie jak drzwi pancerne, wyrzutnia ładunków oświetlających oraz elementy wyposażenia wnętrza schronu zostały odtworzone. W pobliżu eksponowane są repliki przeszkód przeciwpiechotnych. Obecny wygląd schronu jest zgodny ze stanem z 1939 r. Schron został wyremontowany w latach 2002-2004 przez **Stowarzyszenie na Rzecz Zabytków Fortyfikacji „Pro Fortalicium”**, naszego partnera w corocznej organizacji Bitwy Wyrskiej – Boju o Gostyń. Od tego czasu przeznaczony jest do zwiedzania. Chętni mogą skontaktować się z **Kołem terenowym „Tychy”** -> Przewodniczący koła: **Tomasz**

Jałowy, tel. kom: (+48) 605 697 696. Schron jest udostępniany do zwiedzania w trakcie dni otwartych w sezonie (maj-wrzesień) w drugą i czwartą niedzielę miesiąca w godz. 15:00-18:00. Dla zorganizowanych grup istnieje możliwość zwiedzania poza wyznaczonymi terminami po uprzednim kontakcie telefonicznym lub mailowym – kontakt: tychy@profort.org.pl. Zwiedzanie podczas dni otwartych jest bezpłatne. Obecnie, w czasie epidemii zwiedzanie schronu jest niemożliwe, jednak nic straconego. Na stronie internetowej Stowarzyszenia „Pro Fortalicium” dostępny jest **wirtualny spacer po „Sowińcu”**.

Schron bojowy, zlokalizowany na zachód od ul. Pszczyńskiej w okolicy wyrskiej Ochotniczej Straży Pożarnej

Kolejny schron wpisany do rejestru zabytków powstał na wzgórzu zajęтым obecnie przez zabudowę Wyr w okolicy wyrskiej Ochotniczej Straży Pożarnej. Obiekt wyróżnia się tym, że jako jedyny z ponad 160 schronów Obszaru Warownego „Śląsk”, brał udział w walkach z najeźdźcą we wrześniu 1939 roku, i który do dziś nosi ślady niemieckich pocisków.

Wygląd zewnętrzny schronu jest zgodny ze stanem z 1939 r.

Obiekt wzniesiono w klasie odporności „D”, w konstrukcji żelbetowej monolitycznej zbrojonej prętami stalowymi. Żelbetowy strop wzmocniono stalowymi belkami z zabezpieczeniem odstępów pasami z blachy stalowej. Schron wzniesiono jako obiekt jednokondygnacyjny, na nieregularnym rzucie, zbliżonym kształtem do prostokąta, z zaokrąglonymi narożnikami ścian i stropu. Ściany od strony pd.-zach. i pn.-zach. są obsypane ziemią. Ściany od strony pd. wsch. i pn.-wsch. są odsłonięte. W ścianie pd.-wsch. zlokalizowane jest wejście główne, chronione drzwiami pancernymi (odtworzonymi).

Wartość historyczna obiektu wynika z faktu, iż brał on udział w walkach z piechotą niemiecką

W pn.-zach. części stropu znajduje się szyb kopuły. Kopuła ostatecznie nie została zamontowana, ze względu na zbyt późne rozpoczęcie prac. Po prawej stronie otworu wejściowego znajduje się czerpnia powietrza, po stronie lewej strzelnica rkm wyposażona w uskokowe zabezpieczenie przeciw-rykoszetowe. Strzelnica oraz drzwi zostały umieszczone w uskokach ścian i pod okapem stropu. W pd.-wsch. narożniku schronu usytuowane jest wyjście zapasowe. W ścianie pd.-wsch. mieści się strzelnica ckm, chroniona tarczą pancerną i umiejscowiona obok strzelnica rkm. Obie strzelnice zostały wyposażone w uskokowe zabezpieczenia przeciw-rykoszetowe i umieszczone w uskokach ścian i pod okapem stropu. Pod strzelnicą rkm mieści się rzutnia łusek. Wewnątrz prawdopodobnie znajduje się przedsionek wejściowy, pomieszczenia przeznaczone dla załogi i izba bojowa. Obiekt był wyposażony w instalację

wentylacyjną. Uzbrojenie stanowił 1 ckm, 2 rkm oraz armata przeciwpancerna wytaczana na stanowisko połowe.

Obiekt charakteryzuje się bardzo dobrym stanem zachowania. Nieprzekształcona pozostaje bryła oraz sposób ukształtowania nasypów. Ściany zewnętrzne są częściowo porośnięte przez mech i porosty oraz pokryte śladami dewastacji. Otwory zewnętrzne nie zostały zamurowane. Odtworzono drzwi wejściowe, zamknięcie wyjścia zapasowego oraz osłony czerpni powietrza i przewodów wentylacyjnych. Zachował się pancierz strzelnicy ckm.

Jakie inne pamiątki walk skrywają lasy i zakamarki naszej gminy?

W gostyńskim lesie znajduje się fragment umocnień, które miały zostać wzmocnione poprzez budowę żelbetowych schronów bojowych. W tym rejonie udało się wznieść tylko jeden **schron bojowy fortyfikacji połowych w rejonie tzw. Starej Piły**. Na uzbrojenie tego obiektu składały się 2 ckm-y oraz broń osobista załogi. Wejście było chronione specjalną przelotnią oraz dwoma strzelnicami broni ręcznej, znajdującymi się po obu stronach przelotni. Jednocześnie w schronie mogło walczyć do 6

żołnierzy obsługujących broń maszynową. Wewnątrz schronu znajduje się jedna izba. Co ciekawe, zamiast drewnianych stołów do ustawiania ckm-ów, ustawiono ławety forteczne. Ponadto w schronie użyto specjalnych metalowych zamknięć służących do ochrony otworu strzelnicy. Schron miał być również wyposażony w fitowentylator do odsysania gazów bojowych. W sprawie tego schronu toczy się obecnie postępowanie dotyczące wpisania również i jego do rejestru zabytków.

Schron bojowy fortyfikacji polowych w rejonie tzw. Starej Piły

W tamtym rejonie rozpoczęto też budowę **dwóch kolejnych schronów, po których do dziś zachowały się tylko płyty fundamentów** (znajdują się w gostyńskim lesie około 700 m od ul. Tyskiej).

Około 250 m na północny wschód od schronu przy ul. Pszczyńskiej, znajduje się **wykop z fundamentem kolejnej tego typu budowli, której jednak nie zdążono wybudować**. Zagłębienie to dziś zamieniło się już w porośnięty dziką zielenią pagórek.

Ostatni ze schronów zaczęto budować na **południowym zboczu wyrskiego wzgórza w rejonach ulic Widok i Tysiąclecia**. Do dziś pozostało tam wyraźne miejsce budowy w postaci wypełnionego

wodą wykopu.

Oba wyrskie schrony wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa śląskiego, otrzymały najwyższą formę ochrony. Mamy pewność że obiekty nie zostaną zniszczone.

Źródło: UG Wiry

Bibliografia:

- *Wiry – monografie historyczne Ludwika Musioła i Stefana Strzepy*
- *Gostyń od średniowiecza do współczesności – Lidia Borowian Cyba, Henryk Cyba, Joanna Pasierbek-Konieczny*
- *Fortyfikacje Obszaru Warownego „Śląsk”. Historia, Przewodnik – Stowarzyszenie na Rzecz Zabytków Fortyfikacji „Pro Fortalicium”*
- *Schron Bojowy „Sowiniec”. Obszar Warowny „Śląsk” – Jerzy Sadowski*